

Ten geleide: Geluk

Sjaak van der Geest

“Er zijn drie dingen waar je beter niet over schrijft,” hield een leermeester mij ooit voor, “schoonheid, liefde en geluk.” Ik ben later nog veel meer onderwerpen tegengekomen waar men zich als antropoloog beter niet aan waagt: humor, God en gezondheid, bijvoorbeeld. Het zijn begrippen, of beter: ervaringen, die niet in rechtstreeks proza beschreven kunnen worden. Ze laten zich slechts in hun ontkenning benaderen, zoals een *theologia negativa* niet veel verder komt dan te zeggen wat God in ieder geval *niet* is.

In 1989 verscheen er een themanummer van het antropologische tijdschrift *Etnofoor* over ‘geluk’. In het Ten Geleide verbaast de redactie zich over het feit dat antropologen nauwelijks aandacht hebben geschonken aan ideeën over geluk, terwijl men het woord voortdurend tegenkomt in spreekwoorden en gezegdes. En liederen, zou ik eraan toevoegen. De verbazing van de redactie zou nog groter geweest zijn als ze doorgelezen had. Geen enkele bijdrage in dat zelfde themanummer gaat namelijk over ‘geluk’. De auteurs schrijven over geluk hebben, niet over gelukkig zijn.

In zijn boek *Man's quest for partnership* neemt Van Baal de term ‘geluk’ diverse malen in de mond. Is hier dan wel een antropoloog die niet schroomt de gelukservaring vanuit een cultureel perspectief te beschrijven en te interpreteren? Ik geloof van niet. Waar Van Baal over geluk begint te schrijven verandert hij in een moralist die het najagen van privé geluk in zijn eigen maatschappij bekritiseert en pleit voor ‘partnership’, gerichtheid op de ander, als de vervulling van menselijke geluk.

Arko Oderwald, die dit nummer opent met een beschouwing over geluk en ziek-zijn, komt tot dezelfde conclusie als mijn leermeester. Al zijn citaten, van romanschrijvers, dichters en filosofen, brengen hem niet veel dichterbij een definitie van ‘geluk’. “Naar geluk doet men geen literatuursearch,” schrijft hij terecht. Omdat we geen greep hebben op geluk, kunnen we het ook geen begrip noemen. Geluk laat zich niet vertellen, niet veroveren. Geluk gebeurt. Of niet.

In een krantenknipsel uit *Vrij Nederland* van 1985 lees ik hoe Gerrit Komrij het dilemma van (de definitie van) geluk beschrijft:

Een arme denkt dat geld gelukkig maakt, een zieke dat gezondheid een staat is die niets meer te wensen overlaat en een lid van de Tweede Kamer dat een burgemeesterspost in een middelgrote gemeente het summum vormt. Toch bieden veel rijken een vervaarlijke aanblik, de angst staat op hun aangezicht, en veel kerngezonde mensen klagen en

jengelen dat het een aard heeft, het getob verlaat ze geen seconde, om het nog maar niet te hebben over de burgemeesters. O, wat missen ze een wat minder middelgrote gemeente. Geluk is niet iets wat je hebt bereikt, maar waar je naar op zoek bent. Zoeken maakt ongelukkig. En door het geluk te zien in iets wat je niet hebt, ben je ongelukkig met wat je hebt. Wat een treurige dilemma's. Geluk lijkt een kwestie van geluk.

Geluk, liefde en schoonheid – evenals God, humor en gezondheid – laten zich dan niet vangen in discursieve taal, ze schijnen er wel doorheen. Zonder dat je kunt zeggen wat geluk, liefde of schoonheid is, kan een tekst je gelukkig maken, door zijn schoonheid ontroeren, je met liefde vervullen, zoals het volgende gedicht van Herman de Coninck dat als titel draagt: 'Nog een geluk dat'. Ja misschien is dat geluk: "geluk bij een ongeluk".

zoals de gek uit het grapje
die zich voortdurend met een hamer
op 't hoofd sloeg, en naar de reden gevraagd, zei:
'omdat 't zo prettig is als ik ermee ophou' –
zo is 't een beetje met mij. ik ben ermee opgehouden
je te verliezen, ik ben je kwijt.

misschien is dat geluk: een geluk bij een ongeluk.
misschien is geluk: nog een geluk dat.
dat ik aan jou kan terugdenken, bv.,
in plaats van aan een ander.

Had mijn leermeester gelijk? Kunnen we maar beter zwijgen over geluk? Het is waar dat antropologen 'geluk' niet als onderwerp voor hun onderzoek kiezen. Maar, zoals in het gedicht van De Coninck, staan hun publikaties wel vol met uitingen van geluk, vaak – en niet toevallig – in de schaduw van wat men geneigd is 'ongeluk' te noemen: bij Bedoeïnenvrouwen in Egypte, ouderen op Samoa, straatkinderen in Nairobi en chronisch zieken in onze eigen maatschappij.

Persoonlijke ervaringen zijn een belangrijke bron voor wie schrijft over zich al of niet welbevinden. Hennie Boeije put uit vier autobiografieën van schrijfsters die de ziekte Multiple Sclerose hebben en zich 'weten te redden'. Els van Dongen schrijft openhartig over ervaringen met anorexia in haar eigen gezin. Wilfried Smis en Patrick Meurs beschrijven en onderzoeken de problemen van buitenlandse adoptiekinderen die een van hen in zijn therapeutische praktijk ontmoet. De twee overige bijdragen in dit nummer, over rituele moord in Swaziland en Primary Health Care in Indonesië lijken wat afstandelijker, maar ook hier geldt dat de persoonlijke ervaringen van de auteurs een stempel hebben gedrukt op hun interpretaties.

Dit nummer bevat, na bijna vijf jaar, weer een geannoteerde bibliografie van bijna honderd scripties en onderzoeksverslagen in de medische antropologie. De bibliografie is het resultaat van een gezamenlijke inspanning van Adri Rienks, Maarten Bode en

Mark Raijmakers. Een waardevol naslagwerkje voor wie wil weten waar de jonge generatie medisch antropologen zich mee bezighoudt.

Het nummer besluit, zoals gebruikelijk, met Berichten, Boekbesprekingen, Signalen en Abstracts.

Sjaak van der Geest